

Андрій Бутко

аспірант кафедри суспільних наук,
інформаційної та архівної справи,
Центральноукраїнський національний
технічний університет,
Директор Світловодського міського
краєзнавчого музею
(м.Світловодськ), Україна
butandrej17@gmail.com

Andriy Butko

postgraduate student of the department of social
sciences,
information and archival affairs
Central Ukrainian National Technical University,
Director of the Svitlovodsk city local history
museum
(Svitlovodsk city), Ukraine
butandrej17@gmail.com

**НУМІЗМАТИЧНА КОЛЕКЦІЯ СВІТЛОВОДСЬКОГО МІСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО
МУЗЕЮ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГРОШОВОГО ОБІГУ ЗАДНІПРСЬКИХ
МІСЦЬ ГЕТЬМАНЩИНИ**

**THE NUMISMATIC COLLECTION OF THE SVITLOVODSK CITY LOCAL HISTORY
MUSEUM AS THE SOURCE OF STUDY OF THE HISTORY OF THE MONETARY
CIRCULATION OF ZADNEPRSKY PLACES HETMANATE**

Анотація

Метою дослідження є аналіз нумізматичного зібрання Світловодського міського краєзнавчого музею в контексті вивчення загальних проблем грошового обігу в межах території Задніпрських місць.

Стаття присвячена аналізу особливостей грошового обігу Задніпрських місць Гетьманщини в період з початку XVII до середини XVIII століття. Автор вивчає наявні писемні джерела, історичні та краєзнавчі дослідження, у яких розглядається проблема грошового обігу, а також описує та аналізує відповідні нумізматичні матеріали із зібрання Світловодського міського краєзнавчого музею.

Дана стаття базується на використанні нумізматичного матеріалу зібрання Світловодського міського краєзнавчого музею та відомостей документів з прав власності на природні угіддя і господарські об'єкти території Задніпрських місць жителів Миргородського та Полтавського полків Гетьманщини, які також включають документи колишніх жителів Чигиринського полку. В перспективі дослідження грошового обігу Задніпрських місць Гетьманщини з початку XVII до середини XVIII ст. можна поглибити за рахунок вивчення нумізматичних зібрань інших музеїв та архівних писемних джерел, що мають відношення до вказаної території.

На основі наявного в зібранні Світловодського міського краєзнавчого музею нумізматичного матеріалу, що за своїм місцем знайдення відноситься до території Задніпрських місць Гетьманщини та має період карбування до середини XVIII ст., можна зробити наступні висновки: найбільша кількість монет – дрібного номіналу російського карбування з початку 30-х рр. – до середини XVIII ст. та дрібного номіналу Речі Посполитої карбування XVII ст.; ці грошові знаки потрапили на територію Задніпрських місць завдяки працівникам, що займалися тут сезонними промислами або переселялися сюди на постійне місце проживання з українських правобережних та лівобережних земель. Ці дані цілком корелюють з відомостями документів про право власності на задніпрські ґрунти Миргородського і Полтавського полків Гетьманщини, які свідчать про те, що місцеве населення протягом XVII ст. переважно використовувало грошові одиниці польсько-литовського походження та грошові знаки польського карбування, а з початку 40-х рр. – до середини XVIII ст. – грошові одиниці російського походження та грошові знаки російського карбування.

Нумізматичні матеріали, як і писемні, є важливими джерелами вивчення регіональних грошових відносин в межах Гетьманщини в період з початку XVII – до середини XVIII ст. Саме нумізматичні матеріали дають можливість пролити світло на окремі аспекти регіонального грошового обігу, а саме: дозволяють визначити тривалість використання населенням певних грошових знаків, доводять їх масовість та наявність у грошовому обігу монет різного, зокрема, іноземного походження. Водночас нумізматичний матеріал з території Задніпрських місць, який включено в науковий обіг, є кількісно незначним, тому актуальним є введення до наукового обігу нових неопублікованих нумізматичних матеріалів, що стосуються вивчення грошового обігу в регіоні.

Abstract

The purpose of the study is to study the numismatic collection of Svitlovodsk city museum of local history in the context of the general problems of studying monetary circulation within the territory of Zadnipsrskih places.

The article is devoted to money circulation on the territory of Zadnipsrskikh places of the Hetmanate in the period from the beginning of the XVII to the middle of the XVIII century. The author analyzes the available written sources, historical and local history researches that deal with the problem of monetary circulation, and also describes and analyzes the numismatic materials from the collection of Svitlovodsky city local history museum related to the territory of the Zadnipsrskih places of the Hetmanate during the specified period. The monetary circulation of the specified territory in the specified chronological framework in the historical and local history literature not yet covered, but some local descriptions of numismatic sources made by the local history have been made, which, in their place of location and the time of chasing, are relevant to the specified territory and chronological framework, were not considered in the context of the coverage of monetary circulation.

This article is based on the use of the numismatic material of the collection of the Svitlovodsk city local history museum and information on the ownership rights to natural lands and economic objects of the territory of the Zadnipsrskih places of the inhabitants of the Mirgorod and Poltava regiments of the Hetmanate, which also include documents of the former inhabitants of the Chigirin regiment. The insignificant numismatic material available for studying money circulation in the Zadnipsrsky places, which is chronologically related to the beginning of the 17th – the first half of the XVIII century, and in its location is related to the said territory, is located in the museum collection of Svetlovodsk city local history museum, private gatherings of local lovers antiquity. Numismatic material entered the museum as a result of searches for picking up the material by museum workers, searchers and amateurs of antiquities, locally located settlements and old residential or commercial structures, now flooded by the waters of the Kremenchug reservoir, from the local population that was accidentally discovered by agricultural, construction or other works. All coins of the museum collection are only in a satisfactory condition (with the exception of a few silver coins in good condition). Due to the influence of the environment in which they were located before the discovery, they possess oxides, the vast majority of coins have traces of their long-term use (attrition of the surface).

In the future, the study of the money circulation of the territory of the Zadnipsrskih places of the Hetmanate can be deepened by studying the numismatic collections of other museums and written sources of archival institutions related to the specified territory during the period from the beginning of the XVII to the middle of the XVIII century.

Based on the available in the Svitlovodsk city linguistic museum collection of numismatic material, which in its location refers to the territory of the Zadnipsrsky places of the Hetmanate and has a period of minting until the middle of the XVIII century, the following conclusions can be made: the small quantity of numismatic material represented by the coins of small denominations of its origin are: Crimean Tatar (eastern), Western European – Polish-Lithuanian, Baltic and Russian chekan;

the largest number of coins are the small denomination of Russian dressing from the beginning of the 30-ies. – until the middle of the XVIII century and less coins of the small denomination of the Crimean Khanate and the Rzecz Pospolita of the XVII century mint; Coins got into the territory of Zadnipsky places with people who were in the province temporarily (came to seasonal industries), or moved here to a permanent residence from the Ukrainian right-bank lands that were during the specified chronological period within and under the protectorate of the Rzeczpospolita and Ukrainian left bank lands which was part of and under the protectorate of the Commonwealth until 1686, and later – part and under the protectorate of the Moscow kingdom – the Russian Empire. Coins from the territory of the Crimea and the lower reaches of the Dnieper in the Crimean Khanate and the Ottoman Empire could fall into this region with the chuyas, the cossacks, during the military campaigns of Crimean Tatars and Turks. These data completely correlate with the information of the documents from property rights of the zadnipes soils of Mirgorodsky and Poltava regiments of the Hetmanate, which testify to the domination of the use of the local population during the XVII century monetary units of polish-lithuanian origin and the monetary marks of polish minting, and from the beginning of the 40's – by the middle of the XVIII century – monetary units of russian origin and money sign of russian minting. In the archival documents on from property rights of the zadnipes soils in the period from the beginning of the XVII – in the first half of the XVIII century in the transactions related to the processes of inheritance and monetary relations of purchase and sale of natural lands and economic objects, the sums (hrosh – polish-lithuanian, denga – russian monetary systems) in the following monetary units are mentioned: kopa, zloty, pound of silver, and coins: western european ducats (called golds, chervones), western european tallers, polish zloty, russian rubles and kopeck.

Numismatic materials, along with written, are important sources for studying regional monetary relations within the Hetmanate in the period from the beginning of the 17th to the middle of the XVIII century. It is the numismatic materials that make it possible to shed light on the peculiarities of the regional monetary circulation in terms of the length of use of certain currency by the population, their mass and circulation of coins of various, including foreign origin. At the same time, numismatic material from the territory of Zadnipsky places, which is included in the scientific circulation, is quantitatively insignificant, therefore the introduction of new unpublished numismatic materials relating to the study of monetary circulation in the region is relevant.

Ключові слова: територія Задніпських місць Гетьманщини, документи з прав власності на ґрунти, грошовий обіг, нумізматичні джерела, монети.

Keywords: the territory of the Zadnipskyh places of the Hetmanate, documents from property rights, monetary circulation, numismatic sources, coins.

Особливості організації грошового обігу саме зазначеної території у вказаних хронологічних рамках в історичній та краєзнавчій літературі ще не досліджувалися, а зроблені місцевими краєзнавцями поодинокі описи нумізматичних джерел, що за місцем свого знаходження і часом карбування мають відношення до зазначених території і хронологічних рамок, не розглядалися у контексті висвітлення грошового обігу. Важлива методологічна підснова даної статті – рекомендації з методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії В. Орлика¹. Також вагомими у контексті даного пошуку вважаємо відомості про грошовий обіг, фінансово-податкову систему, які містяться в дослідженнях В. Орлика,

¹ Орлик В.. До питання методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. XVIII. Київ.: Ін-т історії України НАН України, 2011. С. 59–64.

присвячених вивченню грошового обігу, фінансів і податків Гетьманщини¹; необхідними для більш ґрунтовного розуміння теми дослідження є також матеріали з історіографії грошового обігу Запорізької Січі, представлені О. Скороход². З нумізматичними матеріалами періоду Гетьманщини знайомимось в каталозі В. Нечитайла³. Відомості про скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини знаходимо у праці О. Бакальця⁴. Ще одним важливим матеріалом для нашого дослідження вважаємо статтю М. Орлика, де автор розкриває історію грошового обігу за часів існування Нової Сербії та Єлисаветградської провінції протягом 1750–80-х рр. XVIII ст.⁵. Вчитель історії Великоандрусівської СШ, краєзнавець М. Караката в своїй праці⁶ зробив короткий опис монет, знайдених ним особисто чи місцевими жителями на затопленій водами Кременчуцького водосховища частині території сіл Велика Андрусівка та Калантаїв Світловодського району на правому березі р. Тясмин. В журналі “Нумізматика і фалеристика”⁷ вміщена коротка пояснювальна стаття авторства нумізмата К. Хромова, написана у відповідь на запит місцевого любителя старовини Р. Кобзаря, про монети східного походження, що деякі з них віднайдені на затопленій водами Кременчуцького водосховища частині території села Велика Андрусівка. Деякі відомості про знаходження монет на території села Галаганівка Чигиринського району містяться в роботі краєзнавця О. Солодаря⁸. Під час визначення типів монет та їх датування для розширення знань про грошовий обіг на території Правобережжя Дніпра протягом визначеного періоду дослідження ми користувались спеціалізованою літературою авторства В. Зварича⁹, М. Котляра¹⁰, А. Шостопаля¹¹ та деякими тематичними інформаційними веб-сайтами, як-от: Віоліті, Віхи.

Незначний нумізматичний матеріал для вивчення грошового обігу на території Задніпських місць, що хронологічно відноситься до початку XVII – першої половини XVIII ст. та за своїм місцем знайдення має відношення до вказаної території, знаходиться в колекції Світловодського міського краєзнавчого музею, приватних зібраннях місцевих любителів старовини. Нумізматичний матеріал надійшов до музею в результаті пошукових заходів зі збирання підйомного матеріалу, організованих музейними працівниками, шукачами-любителями старожитностей на місцях розташування населених пунктів та давніх житлових і господарських споруд, затоплених нині водами Кременчуцького водосховища; окремі монети надійшли від місцевого населення, оскільки були випадково знайдені під час сільськогосподарських, будівельних чи інших робіт.

¹ Орлик В. М. Козацтво Лівобережної України у фінансовій політиці Російської імперії у кінці XVIII – середині XIX ст. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. XVI. Київ.: Ін-т історії України НАН України, 2009. С. 83–97; Орлик В. Фіскальний апарат Гетьманщини (1654–1764 рр.). Бористен, 2010. №8. С. 25–28.

² Скороход О. Грошовий обіг Запорізької Січі: історіографія. Forum numizmatyczne №1. Pieniądz i mennice. 2016. S. 164–168.

³ Нечитайло В. В. Каталог монет України періоду козаччини XV–XVIII ст. Київ, 2001. 66 с.

⁴ Бакалець О. А. Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.). К.: Стило, 2012. 336 с.

⁵ Orlyk M. On the history of money circulation in the territory of New Serbia and Elisavetgrad province 1750–80s, XVIII century. Pieniądz i systemy monetarne. Wspólne dziedzictwo Europy. Kuklik B. (red.), Filipow K. (red.). Polskie Towarzystwo Numizmatyczne. Augustów – Warszawa, 2012. S. 247–249.

⁶ Караката М. М. Давнє минуле Андрусівки (Історія села). 50-річчю Радянської влади присвячується. Київ, 1967. С. 110.

⁷ Хромов К. Відповідаємо читачам. “Нумізматика і фалеристика”, № 3. 1999. С. 42.

⁸ Солодар О. Галаганівка. Черкаси: Видавництво Ю. Чабаненка, 2010. 82 с.

⁹ Зварич В. В. Нумізматичний словник. Львів: Вид. ун-ту, 1972. 147 с.

¹⁰ Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. К.: Наук. думка, 1971. 174 с.; Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. К.: Наук. думка, 1981. 240 с.

¹¹ Шостопал А. В. Скарби Черкащини. Науково-популярне видання. Черкаси: Видавець Андрощук, 2007. 120 с.

Монети як грошові знаки потрапляли на територію Задніпрських місць з людьми, які перебували в краї тимчасово (приходили на сезонні промисли) або переселялись сюди на постійне місце проживання з українських правобережних земель, що були протягом вказаного хронологічного періоду в складі та під протекторатом Речі Посполитої, та українських лівобережних земель, що перебували в складі та під протекторатом Речі Посполитої до 1686 р., а пізніше – в складі та під протекторатом Московського царства – Російської імперії. Монети з території Криму та пониззя Дніпра в складі Кримського Ханства та Османської імперії могли потрапляти в цей край з чумаками, козаками під час військових походів кримських татар та турків. Гетьманщина своїх монет не карбувала, та вітчизняній історичній науці відомі випадки карбування на її території імітацій та фальшивих монет сусідніх держав. Про розповсюджене явище фальшування монет, що знаходились в грошовому обігу Гетьманщини, дізнаємось з праці А. Бойка-Гагаріна¹. Тож незначний за кількістю нумізматичний матеріал, представлений монетами дрібних номіналів, за своїм походженням поділяється на: монети кримськотатарського (східного), західноєвропейського – польсько-литовського, прибалтійського та російського карбування.

За інформацією, що міститься в наявних у нашому користуванні архівних документах про право власності на природні угіддя та господарські об'єкти Задніпрських місць Миргородського і Полтавського полків Гетьманщини, які також включають до свого складу документи колишніх жителів Чигиринського полку (використані дані більше двохсот документів з прав власності на ґрунти – купчих записів та ін.)², під час операцій, пов'язаних з процесами спадковості та грошових відносин купівлі-продажу, з початку XVII – до першої половини XVIII ст. в півтора раза частіше використовувалися грошові одиниці польсько-литовського походження та грошові знаки польського карбування, ніж російського (таблиця 1). Причому російські грошові одиниці та знаки вперше були використані у такій функції в 1699 р., в перших десятиліттях XVIII ст. застосовувались поодинокі, а з 1727 р. та в наступні роки використовувались вже досить часто; польські ж грошові одиниці та знаки востаннє застосовувались в операціях, пов'язаних з процесами спадковості та грошових відносин купівлі-продажу, в 1741 р. Тож деякий час (близько півтора десятка років) застосовувались грошові одиниці польсько-литовського та російського походження і грошові знаки обох карбувань.

Таблиця 1.

Застосування грошових одиниць за походженням на території Задніпрських місць Гетьманщини за період 1600–1752 рр.

Період	Роки включно	Кількість років в періоді	Грошові одиниці	
			польсько-литовські	російські
1	1600–1686	87	13	-
2	1687–1711	25	19	1
3	1712–1739	27	39	16
4	1740–1752	13	2	34
Разом		152	73	51

¹ Бойко-Гагарин А. Фальшивомонетничество в Центральной и Восточной Европе в эпоху Средневековья и раннего Нового времени. Киев, 2017. 560 с.

² Центральний Державний Історичний Архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 51, оп. 3, спр. 11437, арк. 6–154; Інститут Рукопису Національної Бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. І, спр. 63₁, дд. 59309–59317, арк. 28–39; дд. 59332–59334, арк. 80–89 зв.; ІР НБУВ, ф. І, спр. 63₁, д. 59322, арк. 43–48; д. 59336, арк. 93–96 зв.

В архівних документах з прав власності на задніпрські ґрунти в період з початку XVII – до першої половини XVIII ст. під час операцій, пов’язаних з процесами спадковості та грошових відносин купівлі-продажу природних угідь і господарських об’єктів, згадуються суми (грошей – польсько-литовської, денег – російської грошової системи) у певних грошових одиницях (копа, злотий, фунт срібла) та грошові знаки (монети) (західноєвропейські дукати (які мали назву золотий, червонець), західноєвропейські талери, польські злоті, російські рублі та копійки). Наведені витяги документів з прав власності на задніпрські ґрунти містять відомості про використання місцевим населенням для розрахунків під час операцій, пов’язаних з процесами спадковості та грошових відносин купівлі-продажу природних угідь та господарських об’єктів, певних грошових одиниць та грошових знаків: “и по десеть фунтов сребра”¹, 1650 р., “сумми готовой в монете твердой, золотих польских девять десят”², 1674 р., “за певную сумму, за коп три монети доброй и лечьби литовской”³, 1703 р., “за золотих тридцять лечьби литовской”⁴, 1708 р., “ценою за пять десят золотих грошей доброй монети”⁵, 1712 р., “синови моему тож талярый сто битих и червоних десять малых”⁶, 1713 р., “продал ценою за сорок золотих и чотири и копеек пять”⁷, 1733 р., “за сумму готових денег тридцять два рубля российской монети”⁸, 1745 р.

Серед кількісно незначного зібрання нумізматичних джерел Світловодського міського краєзнавчого музею знаходяться дрібні монети Золотої Орди, як-от срібний данг періоду правління хана Узбека, карбований в Сараї 739–740 Р. Х. (бл. 1340) (Рис. 1, 2). Працівники музею поінформовані про нумізматичний матеріал, знайдений місцевими любителями старовини, це, зокрема, срібний данг періоду правління хана Девлет-Берди (? – бл. 1432) чекану Ль-уй-Муаззам. Теоретично ці монети могли потрапити на досліджувану територію від татар під час їх військових походів вздовж річок Дніпра і Тясмину на території Правобережних воеводств Речі Посполитої та полків Правобережної Гетьманщини у пізніші часи. Бешлик Кримського ханства Менглі II Герей періоду його першого правління (1724–1730) монетного двору Бахчисарая та ще два срібні бешлики Кримського ханства середини XVIII ст.⁹ (Рис. 3, 4, 5, 6) могли потрапити в цей край за аналогічних умов або вже від місцевого населення, що мало торговельні відносини з Кримським ханством. Мідні монети східного походження в зібранні музею представлені золотоординським пулом 694 Р. Х. (бл. 1294) періоду правління хана Тохта (Токтай, Токтагу) (Рис. 7, 8), двома анонімними мідними пулами Золотої Орди (Рис. 9, 10, 11, 12). Монети знайдені місцевими жителями на території Світловодського та Чигиринського районів в межах території, що відносились протягом XVII – першої половини XVIII ст. до Задніпрських місць. Автору відомі випадки знаходження ще декількох золотоординських та кримськотатарських монет на території Світловодського району. Взагалі, за усними відомостями, отриманими від місцевого населення, знахідки східних монет в цьому краї за різних обставин раніше були непоодиноким явищем, та, на жаль, ми їх не маємо у своєму розпорядженні для наукового вивчення.

¹ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 11437, арк. 114 зв.

² Там само: арк. 154.

³ Там само: арк. 59 зв.

⁴ Там само: арк. 102.

⁵ Там само: арк. 73.

⁶ Труды Полтавской архивной ученой комиссии. Полтав. учен. арх. комис.: изд. под ред. И. Фр. Павловского и др. Вып. 15. Полтава, 1917. С. 80.

⁷ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 11437, арк. 27.

⁸ Там само: арк. 63.

⁹ Хромов К. Вказ. праця. С. 42.

Дрібні західноєвропейські монети в зібранні музею, що мають “місцеве походження” за своїм місцем виявлення, представлені срібним драйпелькером 1624 р. Георга-Вільгельма (1619–1640), Пруссія (Рис. 13, 14), та срібним польським півтораком (1,5 гроша) 1624 р. Сигізмунда III (1587–1632), монетний двір м. Бидгощ, Польща (Рис. 15, 16). Мідні монети представлені “коронними” Речі Посполитої та литовськими солідами (шелягами, боратинками) Яна Казимира (1648–1668) (Рис. 17, 18, 19, 20). Прибалтійська монета представлена фальшивим тогочасним ризьким солідом Христини-Августи королеви Швеції (1633–1654) з датою 40 (Рис. 21, 22). За даними краєзнавця М. Каракати¹, біля с. Велика Андрусівка Світловодського району на правому березі р. Тясмин знаходили польські срібні півтораки 1615, 1617, 1621 рр. Сигізмунда III, мідний солід Яна Казимира 1663 р., срібний денарій 1666 р. Георга-Рудольфа, Йоахима, Зальцбург [це було помилкове визначення монети, насправді дана монета – 3 крейцера Яна Християна і Георга Рудольфа (1602–1621), Польські землі, герцогство Сілезія-Лігніц-Бріг, 1617 р. – *Авт.*]. Монети знайдені місцевими жителями на території Світловодського та Чигиринського районів в межах території, що відносилась протягом періоду XVII – першої половини XVIII ст. до Задніпрських місць, та на прикордонні з ними. Є усні відомості, що надійшли від місцевого населення, про знайдення невеликого скарбу срібних польських монет дрібного номіналу в Чигиринському районі на правому березі р. Ірклій біля місця розташування млина на річці. Знахідки західноєвропейських монет вздовж річок Ірклія, Тясмину і Дніпра не є чимось винятковим, у них вбачаємо підтвердження початкового етапу колонізації Задніпрських місць населенням з території Речі Посполитої – Правобережної Гетьманщини. За повідомленнями, отриманими від місцевого населення, знахідки західноєвропейських монет в цьому краї за різних обставин раніше були досить частим явищем, та, для наукового вивчення, у своєму розпорядженні ми маємо їх досить небагато.

Монети Московського царства дрібного номіналу початку XVIII ст., так звана “чешуя”, – мідні та срібні деньги і копійки, що чеканилися зі шматочків проволочки. Взагалі, ці монети досить дрібні, і віднайти їх під час пошукових заходів зі збирання підйомного матеріалу на місцях розташування населених пунктів чи під час сільськогосподарських робіт дуже складно, тому автору відомі лише поодинокі випадки їх знаходження на колишній території Задніпрських місць в Світловодському та прикордонному з вказаною територією Чигиринському районах². В зібранні музею представлена мідна копійка Олексія Михайловича (1645–1676) – зразок монет, які карбувалися протягом 1654–1663 рр. та стали причиною так званого “мідного бунту” в Москві (Рис. 23, 24). За даними краєзнавця М. Каракати³, біля с. Велика Андрусівка Світловодського району, на правому березі р. Тясмин, знаходили срібну копійку 1696 р. Петра I (1682–1725). Знахідки монет Російської імперії – мідних деньги, копійки, п’яти копійок, що карбувалися вже на круглій заготовці, періоду до 30-х рр. XVIII ст. на визначеній для дослідження території теж є досить нечисленними. Зокрема, в музейному зібранні знаходиться копійка Петра I 1712 р., особисто знайдена автором на території Онуфріївського району поблизу річки Омельник (Рис. 25, 26). Автору відомі знахідки декількох копійок Петра I в Світловодському районі на затопленій водами водосховища території сіл Велика Андрусівка, Калантаїв. Відомі знахідки декількох монет в районі вищевказаних сіл і навіть одна особиста знахідка номіналом п’ять копійок, що належить до так званих “хрестовиків” Петра I 1724, 1725, Катерини I (1725–1727), 1727, Анни Іоанівни (1730–1740) 1730 років. Невелика кількість знахідок подібних монет, на нашу думку, опосередковано доводить той факт, що до 30-х рр. XVIII століття інтенсивність колонізації Задніпрських місць населенням з території Російської імперії – Лівобережної Гетьманщини – була незначною. Є усні повідомлення від місцевого населення про знаходження невеликого

¹ Караката М. М. Вказ. праця. С. 110.

² Шостопал А. В. Вказ. праця.

³ Караката М. М. Вказ. праця. С. 110.

скарбу “хрестовиків” в центральній частині колишніх Задніпрських місць, що доводить факт проникнення населення в процесі так званої “народної колонізації” вглиб території від річок Тясмину і Дніпра в напрямку Синюхи і Бугу. Є відомості про знайдення невеликого скарбу “хрестовиків” поблизу села Стецівки Чигиринського району¹.

Найбільша кількість наявних в зібранні музею монет, віднайдених на території Світловодського району, – російського чекану початку 30-х рр. –середини XVIII ст. До них відносяться полушки Анни Іоанівни 1731, 1735 років (Рис. 27, 28), деньги Анни Іоанівни 1730–1731, 1734–1740 років (Рис. 29, 30) та Єлизавети Петрівни (1741–1762) 1746–1752 років (Рис. 31, 32). Збільшення кількості знахідок монет зазначеного хронологічного періоду на території Світловодського району вказує на вже більш значну інтенсивність колонізації Задніпрських місць населенням з території Російської імперії – Лівобережної Гетьманщини, починаючи з 30-х рр. XVIII століття і до часу утворення на їх території Нової Сербії в 1752 р.

Серед нумізматичного зібрання Світловодського міського краєзнавчого музею наявні монети дрібних номіналів періоду карбування до середини XVIII ст. Зокрема: *кримськотатарського (східного) походження* – 6 штук: срібний данг періоду правління хана Узбека, карбований в Сараї 739–740 Р. Х. (бл. 1340); два срібні бешлики Кримського ханства середини XVIII ст.; мідний пул 694 Р. Х. (бл. 1294) періоду правління хана Тохта (Токтай, Токтагу); два мідних пули Золотої Орди; *західноєвропейського – польсько-литовського походження* – 5 шт.: срібний драйпелькер 1624 р. Георга-Вільгельма, Пруссія; срібний півторак 1624 р. Сигізмунда III, монетний двір м. Бидгощ, Польща; три мідні “коронні” Речі Посполитої та литовські соліди (шеляги, боратинки) Яна Казимира 50-х – 60-х рр. XVII ст.; *прибалтійського походження* – 1 шт.: фальшивий тогочасний ризький солід Христини-Августи, королеви Швеції з датою 40; *російського походження* – 19 шт.: мідна копійка Олексія Михайловича, яка чеканилися протягом 1654–1663 рр.; копійка Петра I 1712 р.; дві полушки Анни Іоанівни 1731, 1735 років; п’ятнадцять штук деньги Анни Іоанівни 1730, 1731, 1734, 1735, 1737, 1738, 1739, 1740 років і Єлизавети Петрівни 1746, 1747, 1748, 1749, 1750, 1751, 1752 років.

Всі монети зібрання музею знаходяться в задовільному стані (за винятком кількох срібних монет у добромому стані). Через вплив природного середовища, в якому вони перебували до знайдення, дані екземпляри мають окисли, переважна більшість монет зі слідами їх тривалого використання (потертості поверхні).

Джерела

1. Центральний Державний Історичний Архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 51, оп. 3, спр. 11437, арк. 6–154;
2. Інститут Рукопису Національної Бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. І, спр. 631, дд. 59309–59317, арк. 28–39.

Література

1. Orlyk M. On the history of money circulation in the territory of New Serbia and Elisavetgrad province 1750–80s, XVIII century. Pieniądz i systemy monetarne. Wspólne dziedzictwo Europy. Kuklik B. (red.), Filipow K. (red.). Polskie Towarzystwo Numizmatyczne. Augustów – Warszawa, 2012. S. 247–249.
2. Бакалець О. А. Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.). Київ: СтилоС, 2012. 336 с.

¹ Солодар О. Вказ. праця.

3. Бойко-Гагарин А. Фальшивомонетничество в Центральной и Восточной Европе в эпоху Средневековья и раннего Нового времени. Киев, 2017. 560 с.
4. Зварич В. В. Нумізматичний словник. Львів: Вид. ун-ту, 1972. 147 с.
5. Караката М. М. Давнє минуле Андрусівки (Історія села). 50-річчю Радянської влади присвячується. Київ, 1967. С. 110.
6. Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. Київ: Наук. думка, 1971. 174 с.; Його ж: Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. Київ: Наук. думка, 1981. 240 с. Шостопал А. В. Скарби Черкащини. Науково-популярне видання. Черкаси: Видавець Андрощук, 2007. 120 с.
7. Нечитайло В. В. Каталог монет України періоду козаччини XV–XVIII ст. Київ, 2001. 66 с.
8. Орлик В. М. До питання методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. XVIII. Київ.: Ін-т історії України НАН України, 2011. С. 59–64.
9. Орлик В. М. Козацтво Лівобережної України у фінансовій політиці Російської імперії у кінці XVIII – середині XIX ст. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. XVI. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009. С. 83–97.
10. Орлик В. Фіскальний апарат Гетьманщини (1654–1764 рр.). Бористен, 2010. №8. С. 25–28.
11. Скороход О. Грошовий обіг Запорозької Січі: історіографія. Forum numizmatyczne №1. Pieniądz i mennice. 2016. S. 164–168.
12. Солодар О. Галаганівка. Черкаси: Видавництво Ю. Чабаненка, 2010. 82 с.
13. Труды Полтавской архивной ученой комиссии. Полтав. учен. арх. комис.: изд. под ред. И. Фр. Павловского и др. Вып. 15. Полтава, 1917. С. 80.
14. Хромов К. Відповідаємо читачам. “Нумізматика і фалеристика”, № 3. 1999. С. 42.

References

Bakalets', O. A. (2012). Skarby monet yak dzherelo vyvchennya hroshovoho obihu Het'manshchyny (1648–1781 rr.) [Treasures of coins as a source for the study of the Hetmanate's money circulation (1648-1781 years)]. Kyiv: Stylos. [in Ukrainian].

Bojko-Gagarin, A. S. (2017) Fal'shivomonetnichestvo v Central'noj i Vostochnoj Evrope v epohu Srednevekov'ja i rannego Novogo vremeni [Coin counterfeiting in Central and Eastern Europe in the Middle ages and early Modern time]. Kiev: Ukrainskaja konfederacija zhurnalistov. [in Russian].

Hromov K. (1999). Vidpovidaemo chytacham [We respond to readers]. Numizmatika i faleristika, 3, 48. [in Ukrainian].

Karakata, M. M. (1967). Davnie mynule Andrusivky (Istoriia sela) [The ancient past of Andrusivka (The history of the village)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Kotliar, M. F. (1971). Groshovyi obig na terytorii Ukrainy doby feodalizmu [Monetary circulation on the territory of Ukraine is the era of feudalism]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Kotliar, M. F. (1981). Narysy istorii obigu i lichby monet na Ukraini XIV–XVIII st. [Essays on the history of circulation and number of coins in Ukraine in the XIV–XVIII century]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Nechytaylo, V. V. (2001). Kataloh monet Ukrayiny periodu kozachchyny XV–XVIII st. [Catalog of Ukrainian coins from the period of the Cossacks XV–XVIII centuries]. Kyiv. [in Ukrainian].

Orlyk, V. (2010). Fiskal'nyy aparat Het'manshchyny (1654–1764 rr.) [Fiscal apparatus of the Hetmanate (1654–1764 years)]. Borysten, 8, 25–28. [in Ukrainian].

Orlyk, V. (2011). Do pytannya metodolohiyi doslidzhen' problem ekonomichnoyi istoriyi Rosiys'koyi imperiyi [On the question of the methodology of research on the problems of the economic history of the Russian Empire]. Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st., XVIII, 59–64. [in Ukrainian].

Orlyk, V. M. (2009). *Kozatstvo Livoberezhnoyi Ukrayiny u finansoviy politytsi Rosiys'koyi imperiyi u kintsi XVIII – seredyni XIX st.* [Cossacks of the Left Bank Ukraine in the financial policy of the Russian Empire at the end of the 18th – the middle of the XIX century]. *Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st.*, XVI 83–97. [in Ukrainian].

Orlyk, M. (2012). *On the history of money circulation in the territory of New Serbia and Elisavetgrad province 1750–80s, XVIII century* [On the history of New Serbia and Elisavetgrad province 1750–80s, XVIII century]. *Hroshi ta hroshovi systemy. Spil'na yevropeys'ka spadshchyna*, 247–249. Avhustov – Varshava. [in English].

Shostopal, A. V. (2007). *Skarby Cherkaschyny* [Treasures of Cherkasy region]. Cherkasy: vydavec' Androschuk. [in Ukrainian].

Skorokhod O. (2016). *Hroshovy obih Zaporoz'koyi Sichi: istoriohrafiya* [Cash flow of Zaporizhzhya Sich: historiography]. *Numizmatychnyy forum №1. Hroshi ta monetni dvory*, 164–168. Bilostok. [in Ukrainian].

Solodar O. (2010). *Galaganivka* [Galaganivka]. Cherkasy: vydavnyctvo Ju. Chabanenka. [in Ukrainian].

Trudy Poltavskoj arhivnoj uchenoj komissii (1917). [Proceedings of the Poltava archival scientific commission]. (15), 166, 16, 104. Poltava: izdatel'stvo pod redakciiei I. Fr. Pavlovskogo i drugikh. [in Russian].

Zvarich, V. V. (1972). *Numizmatychnyj slovnik* [Numismatic dictionary]. L'viv: vydavnyctvo universytetu. [in Ukrainian].

Ілюстрації

Рис. 1, 2.

Рис. 3, 4.

Рис. 5, 6.

Рис. 7, 8.

Рис. 9, 10.

Рис. 11, 12.

Рис. 13, 14.

Рис. 15, 16.

Рис. 17, 18.

Рис. 19, 20.

Рис. 21, 22.

Рис. 23, 24.

Puc. 25, 26.

Puc. 27, 28.

Puc. 29, 30.

Puc. 31, 32.